

การศึกษาเหตุปัจจัยที่ส่งผลต่อพระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ตามหลักพระพุทธศาสนา

นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร, เมธาวิ อุดมธรรมมานุภาพ,
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ธารินี กิตติกาญจนโสภณ

สถาบันการศึกษาทางไกล มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี

tarineekittitarinee2004@outlook.co.th

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้นำเสนอเหตุปัจจัยที่ส่งผลต่อพระราชจริยาวัตรตามหลักพระพุทธศาสนา และการน้อมนำแบบอย่างแห่งพระราชจริยาวัตรดังกล่าวนั้นมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทย ซึ่งสรุปได้ว่าพระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ทรงยึดแบบอย่างการปกครองโดยธรรมประกอบด้วยทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร 12 และราชสังคหวัตถุ 4 ตามแบบอย่างของสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า คือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์กรากษัตริย์ ซึ่งสืบเนื่องมีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย ในขณะที่เดียวกันก็ทรงยึดถือโบราณราชประเพณี ซึ่งกลมกลืนกับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทย ที่สำคัญที่สุดคือการอบรมเลี้ยงดู โดยที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเลี้ยงดูอภิบาลพระโอรสและพระธิดาให้จำเริญทั้งด้านพระวรกายและพระกำลังสติปัญญา ขณะเดียวกันก็ทรงฝึกพระโอรสพระธิดาทั้ง 3 พระองค์ให้ทรงสำนึกในความเป็นไทย ไม่ลืมนอบน้อมพระรัตนตรัยไทย ไม่ลืมนับถือพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ในส่วนพระองค์ทรงมั่นคงในการปฏิบัติฝึกสมาธิวิปัสสนาไม่ว่างเว้น ทรงมีพระสมาธิในการทรงงาน ทรงมีพระขันติธรรมเป็นเลิศ ทรงมีวิโรธธรรมนำด้วยพระมหากรุณามีประจำพระราชหฤทัยของพระองค์ทุกเมื่อ ประการสุดท้ายพระราชประสงค์นับแต่ยังทรงพระเยาว์แล้วทรงเรียนรู้และได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ มากมาย ทั้งในราชสำนัก ในสถานศึกษาและการอภิบาลเลี้ยงดูฝึกอบรม เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ได้เสด็จประพาสในสถานที่ต่าง ๆ ทรงศึกษาความรู้จากข้อมูลคำบอกเล่าของราษฎรในท้องถิ่น ทรงรับฟังและรับทราบปัญหา และทรงคิดหาวิธีช่วยเหลือ เริ่มจากโครงการทดลอง จึงก่อให้เกิดโครงการตามพระราชดำรินับจำนวนได้ถึง 4,404 โครงการทั่วประเทศ เป็นผลให้ราษฎรยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของตัวเองให้ดีขึ้น โดยเฉพาะ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเหมาะกับวิถีชีวิตของคนไทยโดยเฉพาะเกษตรกรเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น เมื่อนำมาใช้กับสังคมไทยทั่วไปก็คือ การยึดหลักธรรมในการครองตนและถือแบบอย่างในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรม จึงจะประสบความสำเร็จในชีวิต

คำสำคัญ: พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, พระราชจริยาวัตร, เหตุปัจจัยที่ส่งผลต่อพระราชจริยาวัตร

A Study of Factors Effecting the Moral Conduct of King Bhumibol Adulyadej, Rama I, According to Buddhisms

Nuanwan Poonwasupolchat, Methawee Udomthumanupap
Faculty of Humanity, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Tarinee Kittikanjanasophon

Institute of Distance Education, Bangkok University Thonburi

Email: tarineekittitarinee2004@outlook.co.th

ABSTRACT

This article is of aim to present the moral conduct of King Bhumibol Adulyadej, Rama IX, according to Buddhism with significant points to focus on the factors influenced over Royal conduct and the application of Royal conduct and activities to the way of life of Thai society, as summarized following: King Rama IX’s conduct is implemented by the Buddhist teachings comprised of ten royal virtues, twelve duties of a great ruler and four royal acts of doing favours, according to the Royal Thai style of the past and previous King rulers successive from Sukhothai period upto the present Chakkri Dynasty ; and at the same time follows the Old Royal traditions and ceremonies ; especially the bringing – up of his own parents especially his mother having encouraged him since earlier age to realize him as a Thai, a Buddhist, with sense of knowledge, wisdom and loving-kindness amidst Thai nationals and people; besides the practice of Dhamma which paves him to the way of the ten virtues or duties of the king, and at the same time he is interested in meditation practice, that make the King calmful and mind – stable. Lastly King Rama IX’s experiences, that is, whatever experienced by him both from formal parents’ care and education, and his own trials and personal experiments. It is obvious that His private travelling to various distant and high lands throughout the country makes him accustomed to the life and living of his people from his direct experiences, and that causes various projects of Royal initiation upto 4,404 in number for the sake of the Thai people, especially “the Philosophy of Economic Sufficiency” suitable for Agricultural Thai Society. Applied to Thai people there should be led the life according to the Buddhist teachings so that they could achieve the glorious prosperity of life.

Keywords: Factors effecting to Royal Moral Conduct, King Bhumibol Adulyadej, Rama IX, Royal Moral Conduct

บทนำ

นับแต่กาลครั้งเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเพื่อสืบราชสันตติวงศ์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 และมีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ ลำดับที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2493 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานพระปฐมบรมราชโองการว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” นับเป็นพระราชปณิธานที่ทรงถือปฏิบัติเป็นพระราชจริยาวัตรจวบจนกระทั่งถึง พ.ศ. 2559 นับเนื่องเวลาได้ 70 ปี

พระราชดำริ พระราชวินิจฉัย และพระราชกรณียกิจนานัปการ ล้วนก่อประโยชน์สุขต่อพสกนิกรชาวไทยเป็นอเนกอนันต์ จนเป็นที่ประจักษ์ชัดต่อสายตาของผองชนชาวโลก โครงการน้อยใหญ่ตามพระราชดำริหลายพันโครงการได้รับการสานต่อขยายผลไปสู่ทุกพื้นที่ของประเทศ ทำให้พสกนิกรได้เรียนรู้ นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความผาสุกของสังคมโดยทั่วกัน

นับตั้งแต่การสถาปนาราชอาณาจักรไทยเริ่มแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา พระมหากษัตริยาธิราชเจ้าของไทยทรงสนพระทัยในพระพุทธศาสนาทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติ ต่อมาสามารถสืบค้นหลักฐานได้ถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชและพระมหาธรรมราชาลิไทย ทั้งนี้ตามที่ปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง และหนังสือไตรภูมิพระร่วง

เมื่อศึกษาพระราชจริยาวัตรของพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าส่วนใหญ่ของไทย จะเห็นได้ว่า เฉพาะในส่วนอันนับเนื่องในพระพุทธศาสนา ทรงมีพระคุณลักษณะ 3 ประการคือ ทรงเป็นนักปริยัติ 1 ทรงเป็นนักปฏิบัติ 1 และทรงเป็นพระผู้อนุสาสน์ คือผู้สั่งสอนธรรมแก่ประชาชนหรือพสกนิกรของพระองค์ 1 พระคุณลักษณะพิเศษทั้ง 3 ประการนี้ตกทอดสืบเนื่องมาถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ซึ่งมีได้ทรงเชี่ยวชาญเฉพาะด้านปริยัติ หรือทรงอนุสาสน์ผู้อื่นดังปรากฏในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสในโอกาสต่าง ๆ เท่านั้น แต่ทรงเป็นนักปฏิบัติ กล่าวคือทรงปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เมื่อปฏิบัติได้แล้ว ก็จักเป็นไปเพื่อปัญญาวิมุติ คือความเจริญงอกงามแห่งปัญญาตามความหมายของวุฒิธรรม อันประกอบด้วยสัพปุริสสังเสวะ การคบหาสัตบุรุษ 1 สัทธัมมัสสวณะ การฟังธรรม 1 โยนิโสมนสิการ การมนสิการโดยแยบคาย 1 ธัมมานุธัมมปฏิบัติ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม 1

มีข้อที่ควรพิจารณาอีกประการหนึ่ง เมื่อพสกนิกรชาวไทยกล่าวถึงพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ด้วยความเทิดทูนเคารพสักการะ จะใช้คำว่า “พระกฤษฎาภินิหาร” และ “พระบารมี” ย่อมมีนัยอันถึงความหมายถึง “บุพเพกตปุญญตา” คือความเป็นผู้กระทำความดีไว้ในปางก่อน หากจะเทียบว่า พระพุทธเจ้ากว่าจะบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าได้นั้น ต้องบำเพ็ญ “พุทธการกรรม - ธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นพระพุทธเจ้า” ได้แก่ทรงบำเพ็ญบารมี 10 ประการ มามากถึงสี่สงไขยกัไรแสนกัป ฉันใดก็ดี พระราชาก็ฉันนั้น กล่าวคือบุคคลใด ๆ กว่า จะได้รับการอภิเษกเป็นพระราชามหากษัตริย์ได้นั้น จะต้องมียุติปัจจัยเกื้อหนุนคือ “ทศพิธราชธรรม” ที่ทรงบำเพ็ญมาในอดีตชาติแต่ปางก่อนพอสมควรแก่เหตุทีเดียว และหลักธรรมเหล่านี้ย่อมเป็นเหตุปัจจัยฝึกอบรมบ่มให้พระราชามหากษัตริย์มีพระราชกมลสันดานถึงพร้อมด้วยทศพิธราชธรรมประจำพระราชหฤทัยอยู่ด้วย แต่จะมากน้อยเพียงใดนั้น สุดแต่

การบำเพ็ญของพระราชามหากษัตริย์แต่ละพระองค์ ซึ่งจะศึกษาได้จากพระราชจริยาวัตรและพระราชกรณียกิจของแต่ละพระองค์ กล่าวคือพระอุปนิสัยที่พระองค์แสดงออกมาให้ปรากฏทางพระราชจริยาวัตร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 มีพระราชจริยาวัตรอันงดงาม เป็นที่ชื่นชมโสมนัสแก่ผู้ที่ได้พบเห็นโดยเฉพาะผู้ที่มีโอกาสเข้าเฝ้าหรือรับใช้ใกล้ชิดในเบื้องพระยุคลบาท พระราชจริยาวัตรนั้นเปี่ยมล้นด้วยพระเมตตาธรรมอันเป็นพระบารมีที่ทรงบำมาแล้วด้วยดีแต่ชาติปางก่อน และได้รับการ ชดเชลาเป็นอันดีโดยเฉพาะในชาตินี้ด้วยวุฒิธรรมหรือปัญญาวุฒิ 4 ทำให้พระองค์สมบูรณ์ด้วยอรรถกถาสมบัติ เป็นส่วนพระราชจริยาวัตรที่จะยังพระราชกรณียกิจ อันเป็นส่วนประสิทธิ์ประโยชน์ ให้สำเร็จแก่ชาติและประชาชนของพระองค์อย่างกว้างขวาง กล่าวคือทรงถึงพร้อมด้วยประโยชน์แห่งพระองค์ ทรงบำเพ็ญประโยชน์ส่วนพระองค์แล้วจึงทรงปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อผู้อื่น ทั้งนี้ อนุวัตรตามพุทธจริยาเมื่อเปรียบเทียบกับกัน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาพระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 อันเนื่องด้วยการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา กล่าวคือจักศึกษาพระราชจริยาวัตรแล้วจึงจะวิเคราะห์หาว่าที่ทรงมีพระราชจริยาวัตรเช่นนี้เพราะเหตุปัจจัยอันใดและนับเนื่องด้วยการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาแค่ไหน เพียงไร และแนวพระราชจริยาวัตรนั้นจะนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในปัจจุบันได้อย่างไร

อย่างไรก็ดี ในเบื้องต้นผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นที่กรอบแนวคิดไว้ว่า การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชจริยาวัตรเช่นนี้ เพราะเหตุปัจจัยภายนอกคือแบบอย่างของพระบูรพมหากษัตริย์ราชเจ้า โบราณราชประเพณี และการอภิบาลเลี้ยงดูของพระราชบุพการี อีกสาเหตุหนึ่งเพราะผลแห่งการปฏิบัติธรรม ได้แก่การฝึกสมาธิและพระราชประสบการณ์ส่วนพระองค์ที่ทรงสั่งสมศึกษาทดลองมาจนได้ข้อยุติมาเป็นต้นแบบให้พสกนิกรของพระองค์ได้ปฏิบัติตาม ซึ่งจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในรายละเอียดต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเหตุปัจจัยที่ส่งผลต่อพระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ตามหลักพระพุทธศาสนา
2. เพื่อน้อมนำพระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 มาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในปัจจุบัน

วิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ในรูปแบบของการวิจัยเชิงเอกสาร ดำเนินการอย่างเป็นระบบดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

1.1 ศึกษาพระราชจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ที่แสดงออกมาให้ปรากฏเป็นพระราชกรณียกิจ ตลอดจนพระบรมราโชวาท พระราชดำรัส ที่ได้พระราชทานแก่บุคคลและคณะบุคคลในโอกาสต่าง ๆ

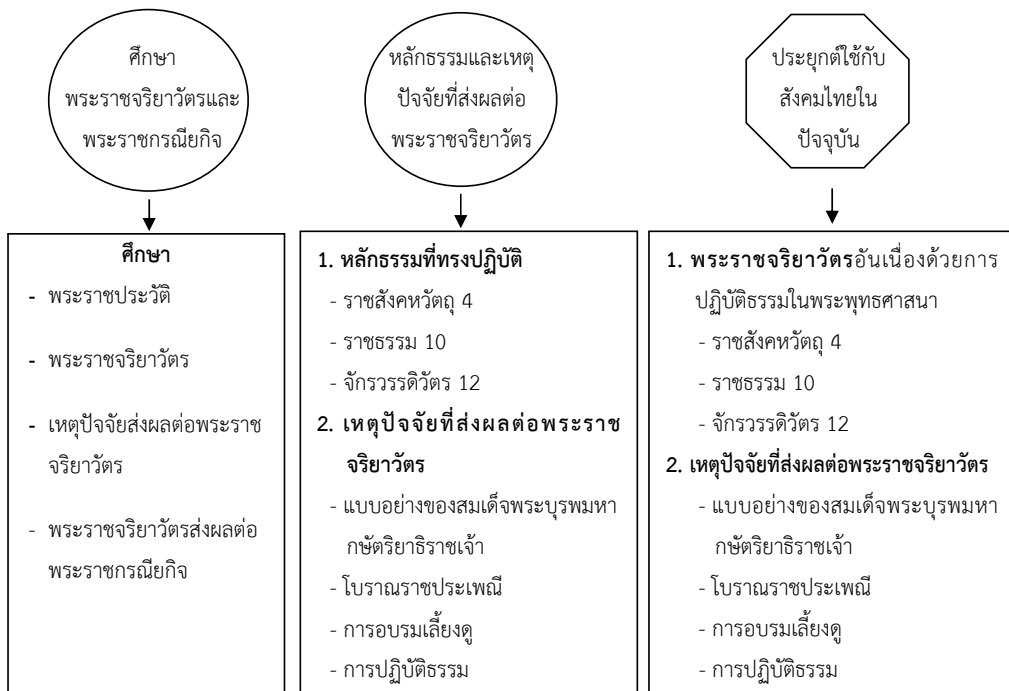
1.2 แสดงพระราชจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 อันอนูวัติตามทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และราชสังคหวัตถุ ตลอดจนการปฏิบัติธรรมในส่วนพระองค์ ซึ่งจะศึกษาจากพระสุตตันตปิฎก ตลอดจนหนังสือและเอกสารที่เกี่ยวข้องของผู้ทรงคุณวุฒิ

1.3 เสนอแนะพระราชจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ตามหลักพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในปัจจุบัน

2. กระบวนการวิจัย

ทั้งนี้ ในกระบวนการวิจัยเมื่อได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย (Research Framework) ได้แล้ว ต่อไปเป็นการกำหนดรูปแบบกระบวนการวิจัย (Research Process) เริ่มจากศึกษาพระราชจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อพระราชจริยวัตรตามหลักพระพุทธศาสนา แสดงผลแห่งการศึกษาดังกล่าวออกมาเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในปัจจุบัน ตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิ แสดงกระบวนการวิจัย (Research Process)

งานวิจัยนี้มุ่งเน้นการยึดถือเอาแบบอย่างพระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 เป็นตัวตั้ง โดยแสดงให้เห็นชัดว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ นี้ทรงมีพระราชจริยาวัตรอันงดงามเป็นที่ประทับใจของมหาชน ทั้งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของพสกนิกรนั้น ก็เพราะมีเหตุปัจจัยที่เกื้อกูลส่งผลมา 5 ประการคือ (1) แบบอย่างของสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า (2) โบราณราชประเพณี (3) การอบรมเลี้ยงดู (4) การปฏิบัติธรรม (5) พระราชประสงค์ ซึ่งเหตุปัจจัยทั้ง 5 ประการดังกล่าวนี้ สังคมไทยสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตของตนได้เป็นอย่างดี

ผลการศึกษา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 มีพระบุคลิกภาพที่สงบเยือกเย็น เปี่ยมด้วยพระเมตตาและเป็นกันเองทำให้เป็นที่รักของผู้คน กล่าวได้ว่าทรงมีพระราชจริยาวัตรงดงาม ทั้งส่วน พระกายและพระวาจา อันแสดงให้เห็นว่าทรงงดงามมาจากพระราชหฤทัย พระราชจริยาวัตร นั้นสอดคล้องกับหลักราชธรรม 10 หรือ ทศพิธราชธรรม เพราะทรงบำเพ็ญในพระองค์ คุณธรรม ที่ทรงน้อมนำมาฝึกปฏิบัติจนเกิดเป็นพระคุณธรรมประจำในพระราชกมลจนเป็นพระราชอัธยาศัย ได้แก่ กาน ศีล บริจาค อาชวะ มัทวะ ตบะ อักโกธะ อวิหิงสา ขันติ อวิโรธนะ การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ทรงมีพระราชจริยาวัตรอันงดงามเช่นนี้ เพราะเหตุปัจจัยแห่งการปฏิบัติธรรมที่ส่งผลต่อพระราชจริยาวัตร 5 ประการ ซึ่งเมื่อสรุปแล้ว มี 2 ประการ ตามเหตุปัจจัยภายนอกและเหตุปัจจัยภายใน ดังนี้

1. เหตุปัจจัยภายนอก

พระเจ้าแผ่นดินของไทยไม่ว่ายุคใดสมัยใดล้วนทรงไว้ซึ่งความรักใคร่ในอาณาประชาราษฎร์เสมอด้วยบุตร เช่นกันกับที่พสกนิกรถวายความจงรักภักดีและความร่วมแรงร่วมใจกันบำรุงประเทศชาติ ทำให้เกิดความกลมเกลียวสามัคคี แม้ทรงไว้ซึ่งสมบูรณ์ญาสิทธิราชย์แต่ทรงใช้เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ทั้งนี้ จะเห็นตัวอย่างได้จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ซึ่งทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม ทั้งนี้ เพราะเจริญรอยตามแบบอย่างของสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า และโบราณราชประเพณีและการอภิบาลเลี้ยงดูเมื่อทรงพระเยาว์ ดังนี้

1.1 แบบอย่างของสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า

แบบอย่างของพระมหากษัตริย์ไทยคือ ทรงเป็นชาวพุทธทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรมมาแต่โบราณกาล ดังปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 พ.ศ. 1904 ด้านที่ 1 ว่า พ่อขุนรามคำแหงและพระมหาธรรมราชาลิไทยทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นเอนกอนันต์ ด้วยทรงเสวยราชย์ด้วยทศพิธราชธรรม

ศาสตราจารย์ ธาณินทร์ กรัยวิเชียร เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี กล่าวว่า การ

ที่ประชาชนคงจงรักภักดีต่อเบื้องพระยุคลบาท ก็เพราะพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทวราชและทรงเป็นพ่อเมือง จึงเป็นแบบอย่างให้ประชาชนประพฤติตามพระองค์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงมั่นคงในพระพุทธศาสนา และทรงดำเนินตามแบบอย่างสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า โดยเฉพาะหลักธรรมของพระมหากษัตริย์คือ ทศพิธราชธรรม ซึ่งเหมาะสมแม้ในเหตุการณ์ปัจจุบัน แม้บ้านเมืองจะมีเหตุวุ่นวายไม่สงบเพราะคนบางพวกบางกลุ่ม ก็ทรงมีพระขันติและมโนธรรม มีทรงท้อแท้หรือโกรธเคืองผู้ใด พระทัยหนักแน่นเปี่ยมด้วยพระเมตตาการุญธรรมในอาณาประชาราษฎร์เสมอหน้า จึงทำให้ประชาชนเคารพรักพระองค์อย่างยากที่จะหาได้ในอาณาจักรอื่น

พระราชจริยาวัตรข้อนี้ ควรที่จะเป็นแบบอย่างของพสกนิกรให้ยึดถือปฏิบัติตาม กล่าวคือ ในฐานะชาวพุทธต้องหนักแน่นมั่นคงในพระพุทธศาสนา ถือหลักธรรมในการดำรงชีวิตเฉกเช่นพระมหากษัตริย์ที่ทรงยึดทศพิธราชธรรมปกครองประชาชน ซึ่งหลักการดังกล่าวก็เป็นแบบอย่างของบรรพบุรุษไทยสืบทอดกันมาแต่เมื่อยอมรับพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว

1.2 โบราณราชประเพณี

ประเพณีคือนิสัยสังคม หรือความประพฤติของสังคมที่กระทำซ้ำ ๆ อยู่บ่อย ๆ จนเกิดความเคยชิน ซึ่งมีทั้งประเพณีชีวิตเช่น วันเกิด วันบวช วันแต่งงาน วันตาย เป็นต้น อีกส่วนหนึ่งเป็นประเพณีเกี่ยวกับการทำบุญและเทศกาลต่าง ๆ เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง วันมาฆบูชา วิสาขบูชา เป็นต้น อันสืบทอดเป็นเอกลักษณ์ของชาติมาช้านาน อันความจริงข้อนี้ พระมหากษัตริย์ไทยแต่โบราณ เช่น พ่อขุนรามคำแหงก็ทรงทำเป็นแบบอย่างไว้คือ “เผาเทียนเล่นไฟ” ซึ่งหมายถึงพิธีลอยกระทงสมัยสุโขทัยของพระองค์ ดังข้อความว่า “เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวง เที้ยรย่อมคนเสียดกัน เข้ามาดูท่านเผาเทียน ท่านเล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้มีดั่งจักแตก” ก็การทำบุญของคนไทยรวมแล้วมี 4 หมวด คือ หมวดกุศลพิธี 1 หมวดบุญพิธี 1 หมวดทานพิธี 1 และหมวดปกิณณะ 1 ในส่วนของพระมหากษัตริย์ที่ทรงปฏิบัติพิธี มีทั้งพระราชพิธี พระราชกุศล และ รัฐพิธี แม้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ก็ทรงปฏิบัติตาม ก่อเกิดพระราชอริยาไศยหล่อหลอมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันกับมหาชนเป็นพลังสามัคคี ทรงมีวิถีชีวิตกลมกลืนกับมหาชน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวตรัสว่าเป็นการรักษาประเพณีอันดีงามของชาติไว้อย่างหนึ่ง และเพื่อขัดเกลาจิตใจของผู้คนให้มีแบบแผนและยึดมั่นในบุญกุศลหนึ่ง อันเป็นความดีงามโดยส่วนเดียว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ก็ทรงดำเนินพระราชจริยาวัตรตามแบบแผนโบราณราชประเพณีนี้ จึงควรที่พสกนิกรไทยจะได้ยึดถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามโบราณราชประเพณีที่บรรพบุรุษไทยได้สั่งสมสืบทอดมา

1.3 การอบรมเลี้ยงดู

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รวมทั้งพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงได้รับการอภิบาลอบรมเลี้ยงดูเป็นอย่างดียิ่งทั้งจากสมเด็จพระ

พระศรีสวริน ทราพระบรมราชเทวี สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และสมเด็จพระบรมราชชนก โดยเฉพาะสมเด็จพระบรมราชชนนี ดังพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ตอนหนึ่งว่า “การศึกษาในโรงเรียนไม่เพียงพอบุญให้เด็กโตขึ้นเป็นคนดี ครอบครัวตั้งแต่พ่อแม่จนถึงพี่น้องกันเองมีส่วนสำคัญ เราสามคนเป็นกำพร้าพ่อแม่ตั้งแต่เล็ก ๆ ภาระของแม่จึงหนักมาก ต้องเป็นทั้งพ่อและแม่ ซึ่งแม่ก็ทำหน้าที่ได้อย่างเข้มแข็ง เมื่อมาถึงโอรสชาตินี้ใหม่ ๆ แม่ได้เขียนถึงสมเด็จพระเจ้าย่าว่า “ลูกของหม่อมฉัน หม่อมฉันรักอย่างดวงใจ และหม่อมฉันมีความตั้งใจอยู่เสมอที่จะนำให้ลูกไปในทางที่ถูกที่ดี สำหรับที่จะให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเองญาติและบ้านเมือง” แนวพระราชดำริที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงอบรมพระราชโอรส-ธิดา มี 8 ประการ คือ (1) ทรงเป็นคนตรง เป็นคนจริง (2) ทรงใฝ่พระราชหฤทัยในการศึกษา (3) ทรงเป็นคนเข้มแข็ง (4) โปรดการทำงาน การพึ่งตนเอง และการใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ (5) ทรงคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ทรงยึดมั่นอย่างแรงกล้าที่จะบำเพ็ญประโยชน์ต่อชาติบ้านเมือง (6) ทรงยึดมั่นในหลักการประชาธิปไตย (7) ทรงดำรงพระชนมชีพอย่างเรียบง่าย และ (8) ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงถือปฏิบัติในราชสกุลมหิตล ทรงได้รับการศึกษาอย่างดีเยี่ยมจากสถาบันการศึกษาในประเทศและต่างประเทศ ด้วยความเอาพระทัยใส่ของสมเด็จพระบรมราชชนก สมเด็จพระบรมราชชนนี ในขณะที่เดียวกันก็ทรงได้รับการอบรมบ่มเพาะพระราชอัธยาศัยจากสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า สรุปได้ว่า การอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดาปู่ย่าตายายที่มีต่อบุตรหลานนั้น มีอิทธิพลต่ออัธยาศัยเด็ก โดยเฉพาะการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กแต่เมื่อวัยเยาว์ ในบรรดาเหตุที่ส่งผลต่อนิสัยใจคอของเด็ก การอบรมเลี้ยงดูเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด

2. เหตุปัจจัยภายใน

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 มีพระราชจริยาวัตรอันงดงาม น้ำพระทัยอ่อนโยน ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจได้อย่างยิ่งใหญ่ไพศาลส่วนหนึ่ง ก็เพราะเหตุปัจจัยอันส่งผลมาจากการปฏิบัติธรรม ตลอดจนพระราชประสบการณ์ที่ทรงได้รับและสั่งสมมาโดยลำดับ ดังจะแยกกล่าวเป็นข้อ ๆ ดังนี้

2.1 การปฏิบัติธรรม

การปฏิบัติธรรม ในหัวข้อนี้หมายถึงการปฏิบัติกรรมฐานหรือการฝึกสมาธินั่นเอง ซึ่งนอกเหนือไปจากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจตามธรรม เช่น ราชธรรม 10 จักรวรรดิวัตร 12 และราชสังคหวัตถุ 4 ข้อยืนยันว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงปฏิบัติธรรมหรือการฝึกสมาธิเป็นประจำนั้น หลวงปู่ภูพาน (หลวงพ่อพระเจนยุทธนา จิริยฺโย) กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจส่วนหนึ่ง ทรงจัดเวลาอีกส่วนหนึ่งไว้เพื่อการปฏิบัติธรรม หลังเสร็จสิ้นพระราชกรณียกิจในแต่ละวัน ๆ ก่อนจะเสด็จไปทรงงาน จะเสด็จเข้าห้องพระทรงสวดมนต์ไหว้พระ แล้วก็ทรงทำสมาธิจิต ให้สงบระยยะหนึ่งแล้วจึงทรงงาน เคยตรัสว่า ที่ทรงทำเช่นนี้ทำให้ทรงงานได้ดี มีพระสมาธิ ทรงงานได้อย่างดีมีระเบียบเรียบร้อยได้คุณภาพดี จิตใจปลอดโปร่งแจ่มใส หากเป็นวันอุโบสถ ก็จะทรงรักษาอุโบสถศีลอย่างเคร่งครัด พลตำรวจเอกวชิรเดช เดชบุญชร กล่าวถึง

การปฏิบัติสมาธิของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ว่า มีรับสั่งกับผู้ใกล้ชิดเสมอและเวลาที่ทรงมีโอกาสดังกล่าวจะพระราชทานคำแนะนำเกี่ยวกับเรื่องนี้ทุกครั้ง และเคยกราบบังคมทูลถามทำอะไรจึงจะทำให้ใจสงบ ตรัสตอบว่า ถ้าทำไม่ได้ก็ต้องใช้วิธีนับ และทรงแนะนำให้นับหนึ่ง-เข้าหนึ่ง-ออก สอง-เข้า สอง-ออก ตรัสต่อไปว่าการปฏิบัติกรรมฐานของพระองค์ท่านก็ทำเช่นนี้ อนึ่ง ข้อยืนยันว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ทรงปฏิบัติธรรมและเข้าใจในธรรม ทรงสามารถอธิบายธรรมและประยุกต์หลักธรรมเข้ากับการดำเนินชีวิตได้ ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานแก่บุคคลในโอกาสต่างๆ มีพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นต้น ดังนั้น แบบอย่างที่เหมาะสมควรปฏิบัติตามรอยพระยุคลบาทสำหรับพลกนิกรไทยคือ การทำงานอย่างมีสมาธิ มีใจมั่นคงหนักแน่น มีอิทธิบาท ทั้งนี้ต้องอาศัยการฝึกสมาธิเป็นเบื้องต้น การฝึกสมาธิไม่เพียงแต่เป็นบาทฐานของการทำงานให้สำเร็จ แต่ช่วยให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมอื่นๆ ยิ่งๆ ขึ้นไปด้วย จึงควรที่คนไทยทุกคนจะได้หันมาสนใจในการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันให้เป็นนิสัย เคยชิน เป็นการจัดระบบระเบียบชีวิตให้ลงตัวได้เป็นอย่างดีด้วย

2.2 พระราชประสงค์

ประสงค์ คือความชัดเจนที่เกิดจากการกระทำหรือการได้พบเห็นมา ในทางลัทธิปรัชญาถือว่าประสงค์เป็นบ่อเกิดของความรู้ทุกอย่าง พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 นอกเหนือไปจากการศึกษาที่ทรงเล่าเรียนแล้ว ทรงได้จากการเสด็จไปเยี่ยมเยียนราษฎรในท้องถิ่นทั่วทุกภาคของประเทศไทย เริ่มแต่ พ.ศ. 2502 เป็นต้นมา บางจังหวัดเช่นประจวบคีรีขันธ์ เสด็จฯ มากกว่า 20 ครั้ง และเพชรบุรี มากกว่า 10 ครั้ง ซึ่งช่วงแรกๆ เป็นการเสด็จประพาสต้นคือเสด็จส่วนพระองค์ ทรงสั่งสมพระราชประสงค์โดยตรงที่ได้ทรงเห็น ทรงทราบ ทรงพระราชดำริ ซึ่งเป็นที่มาของโครงการในพระราชดำริต่อๆ มามากถึง 4,404 โครงการในปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ทรงเป็นผู้นำในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยยึดเอาประชาชนผู้ยากจนในชนบทผู้ด้อยโอกาสเป็นตัวตั้ง เพราะนั่นเป็นรากฐานสำคัญของบ้านเมือง มีพระราชดำรัสว่า “ประชาชนที่อยู่ในเมืองไทยนี้ บางทีก็ขาดความรู้ ขาดความสามารถ ขาดกำลังทั้งทางวิชา ทั้งทางเงินที่จะสร้างตัวเอง จึงต้องให้เขาอาศัยทางราชการที่จะมาอุ้มชูให้ก้าวหน้าได้ ถ้าประชาชนไม่มีความรู้ไม่มีความก้าวหน้า ประเทศก็จะอยู่ไม่ได้” ดังนั้นจึงถือเป็นพระราชภาระที่จะเสด็จไปหาประชาชนในทุกภาคพื้นที ทรงต้องการได้รับรู้สภาพจริง ๆ ของความเป็นอยู่ของประชาชน ทรงรับฟังปัญหาและความต้องการ และทรงนำในการพัฒนา เมื่อเสด็จไปที่ใดจะทรงสังเกตความเป็นอยู่ประชาชน เพราะหากมีส่วนใดบกพร่องก็ทำให้ประเทศชาติโดยรวมเสียหายได้ สำหรับประชาชนชาวไทยซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ทรงแนะนำทฤษฎีใหม่ออกเผยแพร่ ซึ่งรู้จักกันดีในชื่อ “หลักเศรษฐกิจพอเพียง” โดยยึดหลักทางสายกลาง คือความพอประมาณ-พอเพียง-มีภูมิคุ้มกันในตัวดี โดยมีเงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม ซึ่งจะนำไปสู่ชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่สมดุล มั่นคง และยั่งยืน หากคนไทยทั้งมวลมีความเพียร มีสติ และมีสำนึกแห่งความพอดีและความพอเพียง ก็จะเป็นมรรควิธีในการกำหนดกรอบคิดและกรอบปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของเขาในสังคม จะเห็นได้ว่าบาทบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล

อดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงสั่งสม ทดลอง ปฏิบัติตามพระราชดำริ ก่อให้เกิดโครงการในพระราชดำริ ถึง 4,404 โครงการ จึงเป็นข้อที่ควรเป็นแบบอย่างของประชาชนชาวไทยในการเรียนรู้ อบรม ทดลอง ปฏิบัติในส่วนที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตของตน โดยเฉพาะในการประกอบอาชีพ เพราะการปฏิบัติหน้าที่ ด้วยความสุจริตถือเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติธรรมด้วย

บทสรุป

พระราชจริยาวัตรและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 นั้นปรากฏออกมาโดยมีพระปัญญาคุณและพระกรุณาอยู่ภายในเป็นแรงขับเคลื่อนและเกื้อหนุนไหลหลั่งออกมาสู่ประชาชน พระมหากษัตริย์องค์ที่ทรงบำเพ็ญออกมาในส่วนของพระราชกรณียกิจ ยิ่งใหญ่ไพศาล นับเฉพาะโครงการตามพระราชดำริมีจำนวนถึง 4,404 โครงการ ยากที่จะหาบุคคลใด บุคคลหนึ่งในโลกนี้จะกระทำได้ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ก็ทรงกระทำได้ด้วยความร่วมแรงร่วมใจของรัฐบาล ข้าราชการทุกหมู่เหล่าและประชาชนทุกระดับชั้น ทั้งนี้เพราะพระราชอัธยาศัยอันงดงาม พระราชจริยาวัตรที่น่าเคารพเลื่อมใสและยึดถือปฏิบัติตามแบบอย่างของบรรพชน โบราณราชประเพณี การอบรมเลี้ยงดู อันเป็นเหตุปัจจัยภายนอก และเหตุปัจจัยภายในคือการปฏิบัติธรรมและประสบการณ์ที่สั่งสมอบรมมาโดยตลอด สรุปว่าการปฏิบัติธรรมหมายถึงพระราชากรณียกิจอันเที่ยงตรงถูกต้องตามธรรม ทรงเป็นพระประมุขยิ่งกว่าประมุข ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ยิ่งกว่ากษัตริย์ ทรงเป็นผู้ที่ “ทวยราษฎร์รักบาทแม่ ยิ่งด้วยปีติรงค์” ของ ปวงชนชาวไทย ทรงเป็นทุกสิ่งทุกอย่างในดวงใจ ทวยราษฎร์ ควรแก่พระราชสมัญญานาม “มหाराช” ที่รัฐบาล ฯ พลณ ฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ถวายเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2530 โดยแท้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) คณะสงฆ์ควรเป็นผู้นำในการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ตามแนวปฏิบัติธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทั้งในส่วนของปริยัติและปฏิบัติ พระสงฆ์ต้องสามารถชี้แจงทำความเข้าใจกับประชาชนว่า แท้จริงหลักธรรมสำหรับผู้เป็นประมุข มีทศพิธราชธรรม เป็นต้น เป็นธรรมพื้นฐานสำหรับการครองชีวิตของบุคคลทั่วไปได้ โดยเฉพาะควรแนะนำชักจูงชาวไทยให้ตระหนัก และให้ความสำคัญแก่การครองชีพตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกร ระบบเศรษฐกิจพอเพียงจึงเหมาะสมที่สุดสำหรับคนไทยส่วนใหญ่ของประเทศ

2) องค์กรใดองค์กรหนึ่งของรัฐบาล ซึ่งจะเป็นสำนักนายกรัฐมนตรี หรือสำนักพระราชวัง และสำนักราชเลขาธิการ โดยความร่วมมือของกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ควรจะได้มีคณะกรรมการพิจารณาจัดตั้งอนุสรณ์สถานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 เป็นอาคารและนิทรรศการถาวร แสดงทั้งในส่วนพระราชประวัติ พระราชจริยาวัตร และพระราชกรณียกิจที่ทรง

บำเพ็ญ เพื่อปลูกสำนึกคนไทยให้มีความสำนึกในความจงรักภักดี การยึดแนวพระราชปฏิบัติมาประยุกต์ใช้กับชีวิตและครอบครัวตน โดยเฉพาะพระราชจริยาวัตรอันนับเนื่องในการปฏิบัติธรรม ซึ่งหมายถึงการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และการปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมตามฐานานุรูปของตนเอง

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

พระราชจริยาวัตรและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 นั้นมีมากมายสุดจะพรรณนาให้ครบถ้วนได้ วิทยานิพนธ์นี้ได้นำเสนอเพียงเรื่อง “การศึกษาพระราชจริยาวัตรอันเนื่องด้วยการปฏิบัติธรรม” เท่านั้น ยังมีประเด็นอื่น ๆ ที่น่าศึกษาวิจัยอีกดังนี้

- 1) ทศพิธราชธรรมกับความชอบธรรมในการเสวยราชสมบัติของพระมหากษัตริย์ไทย
- 2) ความสัมพันธ์ระหว่างทศพิธราชธรรมกับไตรสิกขา
- 3) อิทธิพลของพระราชจริยาวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ส่งผลต่อพระมหากษัตริย์ไทย
- 4) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, หม่อมราชวงศ์. (2525). *“สังคมไทย” ใน ลักษณะไทย ภาค 1*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

คณะกรรมการจัดสร้างอุทยานเฉลิมพระเกียรติ. (2539). *อุทยานเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2511). *พระราชพิธีสิบสองเดือน*. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.

เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. (2522). *ทศวรรษในพุทธศาสนาเถรวาท*.

กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร, ศาสตราจารย์. (2520). *พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

นราธิวาสราชนครินทร์, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวง. (2550). *เจ้านายเล็ก ๆ – ยุวกษัตริย์ พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เมื่อยังทรงพระเยาว์ 2468 – 2489*. พิมพ์ครั้งที่ 8.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ 1991 จำกัด.

เนชั่นแนล จีโอกราฟฟิก. (2555). *ในหลวงของเรา My King*. กรุงเทพฯ: บริษัทเอส.ที.จี.มัลติมีเดียจำกัด.

เปรม ตินสุถานนท์, พลเอก. (2546). “สังคมศาสตร์กับชีวิตที่พอเพียง: ปัจจุบัน-อนาคต”. ใน วารสารราชบัณฑิตยสถาน ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสทรงเจริญพระชนมพรรษา 75 พรรษา 5 ธันวาคม 2545. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เวชสาร.

พระมหาดัชนีราชชาติไทย. (2521). ไตรภูมิพระร่วง. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

พระเจนยุทธนา จิรยุทธ. (2530). ในหลวงของเรา. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด.

พระพุทโธโสเถระ. (2554). คัมภีร์วิสุทธิมรรค. พิมพ์ครั้งที่ 10. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพฯ: บริษัทธนาเพชรจำกัด.

พุทธทาสภิกขุ. (2549). การทำงานคือการปฏิบัติธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. (2554). นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย. กรุงเทพฯ: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์จำกัด.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2516). ทศพิธราชธรรมและหลักพระพุทธศาสนา. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้จัดพิมพ์ถวายสมเด็จพระญาณสังวร เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ในกรณีฉลองชนมายุครบ 60 ปี วันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2516. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

สวนสุนันทา,วิทยาลัยครู. (2530). ในหลวงของเรา. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด.

สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา. (2550). สารานุกรมวิชาชีพครู เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

สำนักพระราชวัง. (2539). เสด็จประพาสต้นมาเป็นโครงการในพระราชดำริ พ.ศ. 2502-2518. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 50 ปี.

เสฐียรโกเศศ [พระยาอนูมานราชชน]. ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณี. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.